

Bazı konular vardır, acayip hoşunuza gider ama neden hoşunuza gittiğini de bilmezsiniz. Merak da etmezsiniz, hoşunuza gitmesi yeterlidir. Birkaç yıldır fena halde hoşuma giden konu aklın arkeolojisidir. Konuyla ilgili birkaç yazı da yazdım ama neden bu kadar hoşuma gittiğini merak etmedim.

Geçenlerde konuyla ilgili bir konferansa katıldım, konu yeni olduğu için az dinleyici vardı. Adam anlattı ve arada bir cümleye takıldım: “Aklın arkeolojisi doğa bilimleri yöntemiyle yapılan felsefedir.”

İşte budur!

Ne demek bu?

O da olabilir, bu da olabilir değil; kanıt bulacaksın. Bugüne kadar bulduğun kanıtları geçersizleştiren başka kanıt bulunursa, yeniden başlayacaksın...

Doğa bilimlerinin genel yöntemi budur.

Düşünce deneyi tamam, gereklidir, ama pratikteki sonuçlarını görmem gerekir.

Düşünce hayata uyuyor mu, görmem gerekir.

Einstein'ın özel görelilik kuramı çok sayıda deney bilgisinin toplanmasına, ardından düşünce deneylerine ve buradan ulaştığı sonuçların pratikte kanıtlanmasına dayanır.

Hız arttıkça zamanın akışı yavaşlar gibi bir belirlemeye, “Öyle saçma şey olur mu?” diyebilirsiniz. Ama yanlış hatırlamıyorsam 1970’li yıllarda çok dakik saatler yapılabildiğinde, bunlardan birisi füze ile uzaya gönderilir, bir müddet uzayda kalır, sonra geri gelir. Füze atılmadan önce yeryüzünde kalan yine aynı hassaslıktaki bir saatle saliselerin alt birimlerine kadar birlikte ayarlanmıştır.

Geri gelen saatle yerdeki karşılaştırılır ve uzaya gidenin biraz geri kaldığı görülür. Füzenin hızı ışık hızına yakın olmadığı için fark çok azdır ama bu kanıt yeterlidir. Dahası aradaki farkı özel görelilik kuramının formülleri tam olarak vermektedir.

Geçenlerde İslamcıların yeni bir zırvasını okumuştum. İddialarına göre Kuran’da evrenin genişlediği yazılıymış ve “Onu biz genişletiyoruz” deniliyormuş.

Yazan tipin genel görelilik kuramından hiç haberi olmadığı belli oluyor. Bir yerden evrenin genişlediğini duymuş, Kuran’da da uygun bir yer bulmuş, aklınca da insanları kandıracak...

Modern teorik fizikten haberiniz yoksa kanmanız zor da değildir yani...

Genişleyen evren, şişen bir balon gibi, alanını kendisi üretir.

Bu tür açıklamaları gözünüzün önünde canlandıramazsınız çünkü günlük hayatla ilgili değildirler. Bunlar ancak –anti madde örneğindeki gibi- matematik olarak anlaşılabilir.

Lenin fiziğin artan oranda matematikleşmesine karşı çıkardı ama bunu eleştirmek gerekmez. Lenin hukukçudur ve modern fizikten de hiç anlamaz. Materyalizm ve Ampirikritisizm’de 1905’te açıklanan özel görelilik kuramından hiç söz etmez. Akıllıca bir davranıştır.

Engels’in Doğanın Diyalektiği’ni okuduğumda hayal kırıklığına uğramıştım. Kitapta bir şey yoktu.

Çok sonra bu kitabın Engels'in ölümünden sonra bulunduğunu, Bernstein'ın kitabı Einstein'a gönderip fikrini sorduğunu, O'nun da "Yazan tarihsel bir kişilik olmasaydı basılması gereksizdir derdim, kitapta fiziğin tarihi ve bugünkü sorunları hakkında önemli bir şey bulunmuyor" cevabını verdiğini öğrenecektim.

Bugün bildiğimiz fizik teorilerinin büyük bölümü yanlış olabilir mi?

Tabii ki olabilir ama bunu gösterebilmeniz gerekir. İhtimaller üzerine teori kuramazsınız, bugünkü kuramlar doğru da olabilir yanlış da olabilir ve karşı kanıtlar bulunamadığı sürece doğrudurlar.

Doğa biliminin bu özelliğini çok severim. Ters kanıtlandı mı, o güne kadar doğru sandıklarınızı atabilirsiniz.

Sosyal bilimlerde ise bunu yapmak çok zor...

Einstein'ın teorilerinin doğrulukları kanıtlanıncaya kadar büyük itirazlarla karşılaştığını biliyoruz; doğa bilimlerinde bile yeni teori savurmak hiç kolay değildir.

Dönelim aklın arkeolojisine...

Çok eski zamanlardan kalan arkeolojik bulgulardan hareketle insan zihninin gelişmesinin incelenmesi...

Ana konu budur. Arkeolojik bulgulardan hareket ederek, bulunanları birbirine bağlayarak, geçmişini yeniden kuruyorsunuz. Sosyolojide geçmişin bugün bilinenlerden hareketle yeniden kurulması bilinen bir yöntemdir ama felsefecilerin çoğu sosyolojiden neredeyse hiç anlamaz. Aklın arkeolojisinin güzel yönü, geçmişin kurgulanmasını sosyoloji ve etnolojiyle birleştirmesidir.

Diyelim milattan önce elli bin yılında aklın gelişme düzeyiyle ilgili bir teoriyi arkeolojik bulgulardan hareketle, bunları birbirine bağlayarak kurdunuz. Derken dünyanın bir bölgesinde bambaşka arkeolojik bulgulara rastlandı ve teori geçersizleşti ya da diyelim sınırlı geçerliliğe sahip oldu.

Teori bu durumda değişmek zorundadır ve aklın arkeolojisinin kurucuları da böyle yapıyorlar.

Sakin “Doğaldır ki böyle olacak” demeyin.

Dünyanın altı üstüne gelir ama sosyalizm teorisi değişmez mesela...

Her şey değişir, bilinen ilkedir ama Marksistlerin önemli bölümü bunun ardından “Biz hariç” diye eklerler. Yapılan fiilen böyledir, söylenmese de olur.

Sosyal konularda değişme çok daha zordur çünkü bunlar insanın geçmişini, mevcut zihnini şekillendirmiştir ve bunu değiştirmek, yerine yenisini koymak hiç kolay değildir.

İnanır mısınız, aynı tutuculuk tarihçilerde de var.

Birkaç yıl önce yan bölüm olarak tarihi alıyordum. Bir ders, Atina ile Sparta karşılaştırması... Arkeolojik bulgular ve Sparta değerlendirmesi var ve dersi verene “Başka bulgulara rastlanırsa Sparta ile ilgili değerlendirmenin nasıl etkileneceğini” sormuştum. “Başka bulgular mümkün değil, her şey bulundu” demişti.

Tamam arkeolojik alan dar ama yeni bulgu veya bulunmuş olanın farklı yorumlanması her zaman mümkündür. Bu durumda Sparta ile ilgili bazı değerlendirmeler de geçersizleşir ama daha baştan böyle olabileceğini kabul etmiyorsanız, arkeolojik olarak yeni şeyler bulunsa bile inanmazsınız; olacağı budur!

O güne kadar doğru olduğu düşünölen bir teorinin yeni bulgular ya da bilinenlerin yeni yorumlarıyla yanlışlanması, o teorinin tümüyle geçersizleşmesi anlamına gelmez. Yeni her durumda eskisinin üzerinde yükselecektir ama eskinin geçerliliği sınırlandırılacaktır.

Bu konuda klasik örnek Aristo'dan beri yeni gelişmelerle sürekli zenginleşen klasik mekaniğin 20. yüzyılın başındaki büyük çöküşüdür. Einstein'ın özel ve genel görelilik kuramları, ardından gelen ve en önemli iki ismi Heisenberg ile Schrödinger olan parçacık mekaniği, klasik mekaniği geçerliliği sınırlı olan bir alana hapsetti. Yanlıştır demedi geçerliliğini sınırlandırdı. Doğa bilimlerinde bile bu teorilerin kabul edilebilmesi için büyük kavgalar yaşandı. Arka arkaya gelen kanıtlar olunca itiraz edenler susmak zorunda kalacaktı.

Zihinler yüzyıllardır farklı şekillenince yeniyi kabullenemiyor.

Yazıyı gerçek bir olayı anlatarak bitireyim. Bu olay zihinsel şekillenmenin etkisini de gösterecektir aynı zamanda...

20. yüzyıl başında fizikteki iki büyük devrimin yolunu açan buluşu 1900 yılında Max Planck yapar: enerji sürekli olarak değil küçük paketler (kuantum) halinde yayılır.

Planck'ın ailesi sürekli olarak hukukçu olmasını isterken, o karşı çıkıp fizikçi olacaktır.

“Boşuna uğraşıyorsun, fizikte bulunacak bir şey kalmadı” denilmiştir ve fizikteki iki büyük devrime az zaman vardır.